

ISSN 0558-1125

УДК 339.13.017: 634.1.076: 338.439.66

I.A. САЛО, кандидат економічних наук
Інститут садівництва (ІС) НААН, Київ, Україна

РОЛЬ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ ПЛОДАМИ

I.A. SALO, PhD
Institute of Horticulture, NAAS, Kyiv, Ukraine

INLAND MARKET ROLE IN THE POPULATION PROVISION WITH FRUITS

Досліджено продовольче забезпечення населення України плодами за п'ятьма критеріями: енергетична цінність добового раціону людини, економічна доступність продуктів, а також достатність споживання та продовольча незалежність кожного окремого продукту, ємність внутрішнього ринку. Проаналізовано попит, пропозицію та цінову ситуацію на вітчизняному ринку плодів.

Исследовано продовольственное обеспечение населения Украины плодами по пяти критериям: энергетическая ценность суточного рациона человека, экономическая доступность продуктов, а также достаточность потребления и продовольственная независимость каждого отдельного продукта, емкость внутреннего рынка. Проанализированы спрос, предложение и ценовая ситуация на отечественном рынке плодов.

The author has studied the foodstuff supply of the Ukraine's population with fruits under five criteria: energetic wealth of the daily ration per capita; the inland market volume; economic accessibility of products as well as consume sufficiency and food independence of each of them. The demand, proposition and price situation on the inland fruit market have been analysed.

Продовольче забезпечення є однією з важливих проблем розвитку держави, суспільства і кожної окремої людини. Адже існування суспільства, яке проявляється в розвитку соціальних економічних політичних і культурних відносин, неможливе без повноцінного забезпечення відповідними продуктами харчування. Тому розвиток агропромислового комплексу країни, вітчизняного продовольчого ринку та ринків окремих продуктів харчування повинен стати в основі як внутрішньої, так і зовнішньої економічної політики держави. Про важливість наукових досліджень ефективності функціонування вітчизняного продовольчого ринку як основи продовольчої безпеки країни чітко сказано в нормативних актах. Так, в Законі України «Про продовольчу безпеку України» від 22.12.2011 р. №4227-VI, в ст. 5, серед основних завдань як одне з найважливіших відмічено підтримування стабільності вітчизняного продовольчого ринку шляхом формування стратегічних запасів основних харчових продуктів. Для моделювання ситуації на ринках основних видів продовольчих ресурсів за допомогою врівноваження попиту і пропозиції з метою недопущення дефіциту або надлишку продукції в майбутньому необхідно на кожен маркетинговий рік складати прогнозний баланс, який, по-суті, відображає стан кон'юнктури ринку, теперішній та в перспективі. Про це йдеться в п. 1.3 «Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів», затверджених Наказом Міністерства економіки України від 18.12.2009 р., №1426.

Питанням продовольчої безпеки та проблемам виробництва і споживання продуктів харчування приділяли увагу багато науковців. У галузі садівництва, зокрема, ними займалися О.Ю. Єрмаков, Т.А. Маркіна, Г.М. Сатіна, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко, В.В. Юрчишин та інші. Однак на сьогодні досить важливими та актуальними залишаються наукові дослідження і розробки, спрямовані на ефективне функціонування та розвиток вітчизняного ринку плодової продукції.

Мета досліджень – висвітлити особливості розвитку вітчизняного ринку та продовольчого забезпечення населення плодами.

Методика. У дослідженнях керувалися методичними підходами до вивчення кон'юнктури на продовольчих ринках, а також окремими нормативними показниками з виробництва та реалізації плодової продукції.

Результати. Продовольча безпека країни в цілому чи стосовно окремого виду продукції характеризується за допомогою показників – так званих індикаторів продовольчого забезпечення, розрахунок яких наводиться в «Методиці визначення основних індикаторів продовольчої безпеки України», затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 5.12.2007 р., N1379. До основної групи харчових продуктів, для яких слід встановлювати індикатори продовольчої безпеки, включено і плоди. В методиці представлено сім основних індикаторів. Усі вони, за винятком третього – «достатність запасів зерна у державних ресурсах», можуть бути розраховані для визначення обсягу продовольчого забезпечення населення плодовою продукцією. Серед них виділяють енергетичну цінність добового раціону людини (загальну калорійну достатність); достатність споживання та продовольчу незалежність окремого продукту; економічну доступність продуктів; диференціацію вартості харчування; смність внутрішнього ринку.

Перш ніж розпочати характеристику показників продовольчої безпеки, необхідно вивчити товар «плоди», встановити його місце та значення у продовольчому кошику населення. Адже ефективність виробництва та збуту продукції закладена, головним чином, у її споживчих властивостях, корисності та відповідності потребам споживачів. Для останніх властивості плодів проявляються переважно у корисності споживання та органолептичних ознаках, таких як смак і зовнішній вигляд. Виходячи саме з цього, визначаються переваги плодової продукції порівняно з товарами-замінниками, наприклад, овочами, а також варіанти реклами, можливості експорту, особливості стандартизації тощо.

На нашу думку, особливої уваги заслуговує раціональність харчування, котра значною мірою залежить не лише від рівня культури споживання, національних традицій чи зарубіжного впливу, а й від купівельної спроможності населення. Міністерством охорони здоров'я (МОЗ)

України переглядаються та затверджуються норми фізіологічних потреб населення в основних харчових речовинах та енергії. Так, за термінологією МОЗ, «Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005-2015 роки» раціональна норма споживання плодів, ягід і винограду у свіжій масі становить 90 кг на одну особу в рік, у т.ч. плодів – 75 кг [3, с.11]. Аналізуючи споживчий кошик населення України, можна з упевненістю стверджувати, що в ньому серед продуктів харчування основну позицію займають хліб, картопля та олія, плоди ж протягом 2006-2010 рр. сьоме (3,8%), а за рівнем відповідності фактичного споживання встановленій нормі – останнє, в той час як саме вони здатні повноцінно забезпечувати організм людини необхідними вітамінами, амінокислотами, макро- та мікроелементами (табл. 1). З цього приводу відомий лікар-фітотерапевт Ф.І. Мамчур характеризує вплив біологічно активних речовин, що містяться у плодах, на організм людини і зазначає, що рослинні продукти є необхідними для його нормальної життєдіяльності. Чим багатший раціон плодів, овочів, зелені, тим більше шансів на успішне лікування багатьох захворювань, а плоди є ще й прекрасним профілактичним засобом. Ця їх корисна властивість пов'язана з тим, що вони містять вітаміни А, С, Р, В₁, РР, Е, К та інші, без яких людина не може існувати, а також мінеральні елементи, що беруть участь в усіх процесах обміну речовин в організмі [1, с.3].

При оцінці продовольчого забезпечення населення України плодами, переорієнтовано на конкретний продукт п'ять індикаторів з перелічених вище.

Загальна калорійна достатність. В 1 кг плодів кісточкових та зерняткових культур міститься 200-250, горіхів – 6000 ккал. [2]. Встановлено, що на фактично спожиту плодів продукцію однією особою протягом дня (0,1 кг) у 2010 р. припадало 50 ккал. (у т. ч. на плоди кісточкових та зерняткових культур – 30, горіхи – 20 ккал.), що в 1,5 раза менше за розраховану фізіологічну норму – 75 ккал. (відповідно в 1,7 та 1,3 раза).

Достатність споживання окремого продукту. Протягом 2006-2010 рр. цей показник становив 30-45 кг, або 40-59% норми споживання плодів (75 кг). Це свідчить про незадоволення потреб населення плодовою продукцією. За рівнем її споживання Україна відстає від розвинених країн в декілька разів. Зокрема, у Канаді, Італії, Чехії, Іспанії, Греції, Франції на одну особу припадає від 125 до 250 кг плодів на рік. Це пояснюється не лише культурою харчування, але й високою платоспроможністю споживачів.

1. Рівень споживання населенням України основних продуктів харчування

Основні продукти харчування	Раціональні норми споживання, кг на рік*	Фактичний рівень споживання, кг				Відхилення (+, -) від норми споживання, кг	Місце у продовольчому кошику населення, %
		2006 р.	2008 р.	2010 р.	в середньому за 2006-2010 рр.		
М'ясо та м'ясопродукти	80	42,0	50,6	52,0	48,0	-32,0	4,7
Молоко та молочні продукти	380	234,7	213,8	206,0	218,3	-161,7	21,5
Яйця (шт.)	290	251,0	260,0	290,0	265,0	-25,0	26,1
Хліб і хлібопродукти	101	119,5	115,4	111,0	114,7	+13,7	11,3
Картопля	124	133,6	131,8	127,0	131,2	+7,2	12,9
Овочі та баштанні	161	126,7	129,2	144,1	131,1	-29,9	12,9
Плоди	75	29,9	40,4	44,5	39,1	-35,9	3,8
Риба та рибні продукти	20	14,1	17,5	14,5	15,3	-4,7	1,5
Цукор	38	39,5	40,9	37,0	39,1	+1,1	3,8
Олія	13	13,6	15,0	14,6	14,6	+1,6	1,4

* За термінологією МОЗ України, «Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення на 2005-2015 роки»

Економічна доступність продуктів. За цим показником можна встановити, яку частку займають плоди у вартості критичного продовольчого кошика. У 2010 р. в Україні річний наявний доход на одну особу склав 18486 грн., а грошова оцінка раціональної норми споживання основних продуктів харчування в поточних споживчих цінах становила близько 12079 грн., тобто для забезпечення необхідного для себе раціону здорового харчування пересічному українцеві потрібно витратити 65% доходу, в тому числі близько 4% на плоди, тоді як граничним критерієм цього показника у країнах з розвинутою економікою вважається рівень у 60%. За міжнародними нормами, держави, населення яких витрачає із сімейного бюджету на продовольчі потреби більше 60%, належать до групи «бідних». Такий же рівень офіційно затверджений і в Україні, про що йдеться у вищезгаданій методиці. Це ще раз підтверджує низьку платоспроможність населення цієї країни.

Ємність внутрішнього ринку. За методикою Кабінету Міністрів України, цей показник визначається як добуток споживання певного продукту і середньорічної чисельності населення.

Однак ми вважаємо, що таким чином обчислюється «фонд споживання», який включає всю продукцію, спожиту населенням, тоді як «ємність (місткість) ринку» має показувати лише фактично реалізовану продукцію на ринку, в тому числі й за рахунок імпорту. Отже, показники «фонд споживання» та «ємність» слід розмежовувати, адже на ринку реалізується не вся вироблена продукція, зокрема, вирощені господарствами населення плоди на 70-75% використовуються для внутрішньогосподарських потреб.

Показники «ємність» і «фонд споживання» внутрішнього ринку плодів визначено в динаміці за 2006/07-2010/11 МР та на перспективу до 2015/16 МР (табл. 2). Вони свідчать про недостатню пропозицію плодової продукції для задоволення потреб населення. Навіть у 2015/16 МР передбачений рівень споживання плодів не відповідатиме раціональній нормі на 26% і становитиме близько 55 кг на одну особу в рік.

2. Баланс плодів в Україні (включаючи консервовану та сушену продукцію у перерахунку на свіжу), тис.т**

Показники	Маркетингові роки				
	2006/07	2008/09	2010/11	2013/14*	2015/16*
Загальна пропозиція:	2312	3206	3708	4270	4724
запаси на початок року	499	872	1192	1343	1547
виробництво	1007	1394	1629	1596	1651
Імпорт	805	940	887	1331	1527
Загальний попит:	1596	2165	2508	2718	2938
внутрішній попит на:	1565	2098	2328	2554	2746
- продовольство	1398	1867	2058	2290	2472
- корми	22	29	34	34	36
- переробку на нехарчові потреби	121	167	195	192	198
- втрати	24	35	41	39	40
Експорт	31	66	179	164	193
Залишок на кінець року	716	1042	1200	1552	1786
Співставлення кінцевих залишків до попиту	0,45	0,48	0,48	0,57	0,61
Фонд споживання	1396	1865	2056	2287	2469
Ємність ринку	1100	1333	1250	1397	1456

*Прогноз

** Розраховано за даними Державного комітету статистики України, ФАО та матеріалами досліджень автора.

Продовольча незалежність окремого продукту. Частка імпорту плодів у загальному обсязі їх продовольчого споживання в Україні протягом 2006-2010 рр. складала 43-58%. Зазначимо, що у світовій практиці для оцінки продовольчого самозабезпечення та незалежності країни встановлено граничний рівень задоволення потреб у продовольстві – за рахунок

власного виробництва та імпорту відповідно до 80 і 30%. У методиці граничний критерій для зазначеного показника також становить 30%. Відтак Україну за ним можна вважати продовольчо залежною від країн-імпортерів у забезпеченні населення плодами.

Взагалі постачання імпортованої плодової продукції на внутрішній ринок і захист вітчизняного товаровиробника регулюються Законом України від 17.07.1997 р., №468/97 ВР «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції». Згідно зі ст. 6 цього закону, ставки ввізного мита на товари 1-24 груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності визначаються Митним тарифом України. Відповідно до прийнятого Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» (2001 р.)» від 31.05.2007 р., №1109-V, який згідно зі ст. 3, п.1, набрав чинності з 1.01.2008 р., ввізні тарифи на плодову продукцію залишаються поки що незмінними, тобто митна політика держави на даному етапі не спрямована на обмеження імпортних поставок плодів.

На формування попиту і пропозиції на свіжі плоди істотно впливають ціни. Це характеризується коефіцієнтами цінової еластичності попиту, пропозиції та платоспроможної еластичності попиту (табл. 3).

3. Показники еластичності на ринку плодів в середньому за 2006-2010 рр.

Культура	Коефіцієнт цінової еластичності попиту	Коефіцієнт цінової еластичності пропозиції	Коефіцієнт платоспроможної еластичності попиту
Плоди	0,35	-0,45	-7,11
Плоди кісточкових культур	-0,31	-0,36	0,22
Плоди зерняткових культур	-1,41	-1,23	-0,54
Горіхоплідних	-1,51	-1,09	-1,37

Низькі доходи переважної частини населення не дають можливості спрямовувати на споживання необхідні кошти, що зумовлює нееластичність попиту до рівня цін навіть при споживанні основних продуктів харчування. Зміна частки вартості плодів у бюджеті споживачів провокує коливання коефіцієнтів еластичності попиту по роках. Попит на плодову продукцію в залежності від цін, при коефіцієнті 0,35 виявився еластичним, але не перевищував одиниці. Коефіцієнти цінової еластичності пропозиції мали від'ємні значення – (-0,36)-(-1,23). Отже, від незначних коливань цін на ринку обсяги реалізації майже не зміняться або їх відсоткові зміни будуть рівні між собою. Протягом досліджуваного періоду коефіцієнти цінової

еластичності попиту і пропозиції за окремими видами плодової продукції значно коливалися, що пояснюється різною реакцією споживачів і товаровиробників на зміну цін.

Залежність між рівнем доходу і попитом для кожного виду плодової продукції має свою особливість через різницю їх вартості, цінності споживання та уподобань покупців. Однак протягом 2006-2010 рр. через низьку купівельну спроможність населення незначна зміна в доходах практично не вплинула на формування попиту на плоди.

Основними проблемами розвитку вітчизняного ринку плодів залишаються нееквівалентність міжгалузевого обміну і диспропорція цін. Механізм ціноутворення повинен функціонувати таким чином, щоб уникнути дисбалансу в цінах між сільським господарством і галузями промисловості. Про це йдеться і в Законі України «Про ціни і ціноутворення на сільськогосподарську продукцію». Так, у ст. 4 «Основні засади політики ціноутворення на сільськогосподарську продукцію» зазначається необхідність дотримання еквівалентності обміну продукції сільського господарства на інші види, передусім паритету цін на першу та на засоби промислового виробництва. Для забезпечення такого паритету слід запровадити еквівалентні ціни на продукцію садівництва, що формуватимуться на основі галузевих нормативних витрат і середньої норми прибутку на авансований у виробництво капітал з можливістю модернізації та розширення виробництва. З цією метою на 2012 р. розраховано еквівалентні ціни на окремі види свіжої плодової продукції, зокрема, для яблук при схемах садіння саду 5x3 і 4x2 м відповідно 10,25 і 7,05 грн./кг, сливи (6x3,5 м) – 13,00 грн./кг (норма прибутку 15%).

Висновки. Для ефективного функціонування та розвитку вітчизняного ринку і продовольчого забезпечення населення плодами необхідне державне регулювання, спрямоване на вдосконалення, перш за все, ринкової інфраструктури. Поліпшення цінової ситуації можливе тільки при врахуванні та узгодженні інтересів усіх операторів ринку – виробників, представників торговельної сфери, споживачів. Через це особливо важливим є затвердження встановлених еквівалентних цін з метою розширення пропозиції плодів промисловим сектором.

Список використаної літератури

1. Мамчур Ф.І. Овочі і фрукти в нашому харчуванні / Ф.І. Мамчур. – Ужгород: Карпати, 1988. – 201 с.
2. Принципи здорового харчування. Посібник для поліпшення якості роботи / [Смирнова І.П., Давиденко Н.В., Горбась І.М. та ін.] – К.: CINDI, 2001. – 25 с.
3. www.minagro.gov.ua (Панорама аграрного сектора України. – 2010. – 80 с.)